

ज्ञान र प्रज्ञा

क्र प्रा.डा. भवानीप्रसाद पाण्डे 'भास्कर'

कतिपय प्रसंगमा आफूलाई धुमध्वर विद्वान् ठाने व्यक्तिहरूले पनि ज्ञान र प्रज्ञालाई उठाए अर्थ दिने वैकल्पिक शब्दका रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ । तर यी दुई शब्दको सामाचर अर्थ मात्र नभई भाव पनि फरक हुन्छ । प्रस्तुत प्रसंग गमा ज्ञान भनेको सामाचर चितको वृत्ति नै हो । चितवृत्ति भनेको चित (मन) ले चिताउने राम्रा, नराम्रा, पाप, धर्म, सकारात्मक, नकारात्मक आदि कर्महरू हुन् । चितवृत्तिका प्रसङ्गमा आउने एउटा शब्द निको प्रचलित छ, त्यो हो आगम । आगमको अर्थ अन्त कैवल्याट आउने, अर्थात् परम्परा आदिबाट आउने कुराहरू भने बुझिन्छ । यो प्रज्ञा नभएर विचार अर्थात् परम्परागत सूचनामूलक ज्ञान मात्र हो ।

ज्ञान के हो ?

ज्ञानको अर्थ कुनै कुरा थाहा पाउनु वा जानु भने हुन्छ । यो प्रज्ञा (बोध) को जगजस्तो मात्र हो । जस्तो घर, पुल, मन्दिर आदि संरचनाहरू निर्माण गर्दा पहिले जग बनाइन्छ, तर घर बनाउँदै जाँदा त्यसको जग पुरिन्छ । त्यस्तै कैवल्याई प्रज्ञासम्पूर्णका लागि गुरु, शास्त्र आदिको ज्ञान त चाहिन्छ, तर प्रज्ञा प्राप्त भएपछि ज्ञान पनि त्यसैमा पुरिन्छ । यसरी हेर्दा, स्पष्ट हुन्छ ज्ञान भनेको पढेर, देखेर, सुनेर र अनुभव गरेर अर्थात् वैज्ञानिक सङ्घर्ष, वर्गसङ्घर्ष र अनुभवाट आउने कुरा रहेत । अफ गिराहिइमा जाँदा ज्ञान आत्म परिष्कार बाट प्राप्त हुले ।

ज्ञानी र बुद्धिमान्मा के फरक क्या ?

जसले अरुलाई बुझ्दछ त्यो विद्वान् हो । आफूलाई बुझ्ने ज्ञानी हो । प्रज्ञा के हो ?

प्रज्ञा भनेको बोध हो ।

बोध प्राप्त भएपछि अरु केही पनि बाँकी रहेदैन । अध्यात्मवादीहरूले यसलाई भगवान्, स्वर्गको राज्य र परमेश्वर, पनि भनेको छ ।

यो भनेको सिद्धिभन्दा माथि मुक्तिको अवस्थामा पुनु हो ।

भनिन्छ, कुनै नयाँ र महान् आविष्कार गर्नु पनि सिद्ध अफ मुक्त अवस्थामा पुनु हो । यसरी

हेर्दा बाहिरबाट आउने र तिइने सबै कुराहरू (सूचनामूलक) ज्ञान हुन् । भित्रबाट आउने, अर्थात् मस्तिष्कमा ब्याडका रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ । तर यी दुई शब्दको सामाचर अर्थ मात्र नभई भाव पनि फरक हुन्छ । प्रस्तुत प्रसंग गमा ज्ञान भनेको सामाचर चितको वृत्ति नै हो । चितवृत्ति भनेको चित (मन) ले चिताउने राम्रा, नराम्रा, पाप, धर्म, सकारात्मक, नकारात्मक आदि कर्महरू हुन् ।

चितवृत्तिका प्रसङ्गमा आउने एउटा शब्द निको प्रचलित छ, त्यो हो आगम । आगमको अर्थ अन्त कैवल्याट आउने, अर्थात् परम्परा आदिबाट आउने कुराहरू भने बुझिन्छ । यो प्रज्ञा नभएर विचार अर्थात् परम्परागत सूचनामूलक ज्ञान मात्र हो ।

यसेलाई विश्लेषणात्मक रूपबाट हेर्दा बाहिरबाट आउने र तिइने मानिस एउटा भरिया हो । ऐंचो पैचोले काम चलाएजस्तो, मारी वा उधारे लिएर खाएजस्तो मात्र हो । यस्तै ज्ञानको पछि लागेर हिँडने मानिस कुनै चेतनशील सिद्ध, मुक्त पुरुष बन्दैन वा बन्न सक्दैन, किनभने यस्तो ज्ञानले भरिएको मानिस पहिले अहङ्कारी बन्छ । त्यसपछि विस्तारै अन्यविश्वासतिर फस्दै जान्छ । अनि एउटा न एउटा परम्परागत सम्प्रदायको बन्धनमा बैधिन पुछ । उसले गर्दा गर्दा कुनै न कुनै सम्प्रदाय खडा गरेर वा कुनैमा छिरे परापूर्वी कालदेखि आपसमा लाईदै पनि आएका र बोकिहेका छन् । यसेले गर्दा गर्दा कुनै न कुनै रस्तमा आ-आप्स्नो सम्प्रदाय खडा गरेर वा कुनैमा छिरे परापूर्वी कालदेखि आपसमा लाईदै पनि आएका र बोकिहेका छन् । यस्तै ज्ञानको पछि लागेर हिँडने यस्तो मात्र हो । यस्तै ज्ञानको पछि लागेर हिँडने यस्तो मात्र हो ।

यसेलाई विश्लेषणात्मक

वा चेलाहरू भनेका भाडाका सिपाहीहरूजस्ता हुन्नन् । उनीहरूको आफ्ऊोपन भन्ने हुँदैन । मालिकले भने लगाएको काम मात्र गर्दछन् । हाम्रा गुरु र ग्रन्थ तिग्राभदा महान् र दूला हुन् भन्न थाल्दछन् ।

पतञ्जली भन्नन्, "यस्तो ज्ञान प्राप्त गरेकाहरूले कुनै मिर्जानामैक र सकारात्मक कामहरू गर्न सक्दैनन् । त्यसका लागि प्रज्ञा चाहिन्छ गीता भन्न, "आत्मा अमर छ । आत्मा बुझे सबै कुराहरू के हेछन् भन्ने स्पष्ट थाहा हुन्छ । थाहा हुनु भनेको सत्यको बाटो पता लानु पनि हो ।

यी कुराहरूबाट मुक्त हुनेऊँविचतकै मान्छे सुखी र सन्तोषी हुन्छ ।

यो रिति भनेको विचारहीन अवस्थामा पुनु हो ।

लागू औषधि सबन गर्नेहरू आनन्द र सन्तुष्ट देखिन्नन् ।

किन ? किनभने उनीहरू केही समय भए पनि मानिसिक आग्रह

पूर्वाग्रह आदिबाट मुक्त हुन्नन् ।

मस्त निद्रामा रहेको समयमा पनि मान्छे आनन्द रहन्छ । त्यस

समयमा इच्छा, आग्रह, पूर्वाग्रह आदि रहन्दैनन् । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ, भन्ने मानिस आफैले अफैलाई घाउते बनाएर औषधि खोज्दो रहेछ । घाउते नहुने हो भन्ने औषधि चाहिन्दैन । मैले धर्म कर्म गर्नुपर्दछ, तीर्थव्रत गर्नुपर्दछ, पूजापाठ गर्नुपर्दछ, छोराठोरी वा बाबुआमा, स्वास्नीलोगे आदि यस्तै हुनुपर्दछ, छिपेकी यस्ता हुनु पर्दछ र यस्तो गर्नुपर्दछ, मैले जस्ती भए पनि तथाकृतित परम्परा र इज्जत जोगाउनु पर्दछ । यी सबै इच्छा, आग्रह, पूर्वाग्रह र दुराग्रहहरू नै दुःखका कारणहरू हुन्न । यी छाडीनीविचतकै दुःखले पनि छाड्छ ।

आग्रह पूर्वाग्रह आदि दुःखको कारण रहेछ । यसलाई बुझेपछि हटाउन सकिन्छ । यो विषालु सर्प चिनेजस्तो पनि हो । यो विषालु सर्प हो भनेर चिनेपछि त्यसबाट जोगिन प्रयास गरिन्छ, अर्थात् उपायहरू खोजिन्छ । आग्रह हातुर्द्वय आदि दुःखको कारण रहेछ । यसलाई बुझेपछि हटाउन सकिन्छ । यो विषालु सर्प चिनेजस्तो पनि हो । यो विषालु सर्प हो भनेर चिनेपछि त्यसबाट जोगिन प्रयास गरिन्छ, अर्थात् उपायहरू खोजिन्छ । आग्रह हातुर्द्वय आदि दुःखको कारण रहेछ । यसलाई बुझेपछि हटाउन सकिन्छ । आग्रह हुनुपर्दछ, यस्तै हुनुपर्दछ, यस्तै हुनुपर्दछ, मैले जस्ती भए पनि तथाकृतित परम्परा र इज्जत जोगाउनु पर्दछ । यी सबै इच्छा, आग्रह, पूर्वाग्रह र दुराग्रहहरू नै दुःखका कारणहरू हुन्न ।

यसेलाई विश्लेषणात्मक

भौतिक क्षति पुगेको छ, सबैलो

उद्योगको नयाँ शोरुम स्थापना गर्नुभएको छ । गौतमले फर्निचार

र हार्डेवेरलगायत व्यवसाय गर्दै आउनुभएको छ । चेक बुझै प्रमुख जिल्ला अधिकारी गुरुडले

पुनर्निर्माण कोषको खातामा उक्त

रकम जम्मा गर्ने बताउनुभएको छ । सरकारले क्षतिग्रस्त संरचना

निर्माणका लागि 'भौतिक संरचना

पुनर्निर्माण कोष' स्थापना गरेको

छ ।

सरकारको पुनर्निर्माण कोषमा सहयोग

पोखरापत्र संवाददाता

बागलुड, १० असोज

जेनजी आन्दोलनका क्रममा क्षतिग्रस्त सरकारी संरचना पुनर्निर्माणमा सधाउन बागलुडका एक फर्निचार व्यवसायीले रुएका लागि व्यवसायको रूपमा गर्नुभएको छ ।

बागलुडको सृष्टि

फर्निचार उद्योगका सञ्चालक

त्रिपायाम गौतमले आफ्ऊो

व्यवसायको अवसराको

अवसरमा सरकारलाई जिल्ला

प्रशासन कार्यालयमार्फत उक्त

रकम कोषमा सहयोग गर्नुभएको

हो ।

लागू औषधि सबन गर्नेहरू

आनन्द र सन्तुष्ट देखिन्नन् ।

किन ? किनभने उनीहरू केही

समय भए पनि मानिसिक आग्रह

पूर्वाग्रह आदिबाट मुक्त हुन्नन् ।

मस्त निद्रामा रहेको समयमा

भन्ने बुझेपछि बुझेपछि

प्राप्तिग्रस्त व्यवसायको

संरचनामा उक्त

रकम जम्मा गर्ने बताउनुभएको

छ ।

गौतमले प्रमुख जिल्ला अधिकारी

गुरुडले निर्माणसम्पूर्ण

पुनर्निर्माण कोषको खातामा

उपरान्त बागलुडको

प्राप्तिग्रस्त व्यवस

दसैँमा सुनसान बन्दीपुर, आन्दोलनपछि घटे पर्यटक

पोखरापत्र संचाददाता

दमौली, १० असोज

विगतका वर्षमा दसैँको अवसरमा बन्दीपुरमा पर्यटक भरिभराउ हुन्थ्यो । दैनिक एक हजारभन्दा बढी पर्यटकले बन्दीपुर गुल्जार हुन्थ्यो । गत भद्रोला आन्दोलन हुनुअधिसम्म पनि बन्दीपुरका होटल तथा होमपटेको अकुपेसी करिब शतप्रतिशतको हाराहारी पुगेको थियो । तर गत भद्रौ २३ र २४ गते भएको आन्दोलनपछि भने पर्यटक उल्लेख्य घटेका छन् ।

बन्दीपुरको पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि बन्दीपुर भ्रमण वर्ष, २०२५ घोषणा गरी अगाडि बढिहेको सन्दर्भमा पछिल्लो अवस्थापछि पर्यटन व्यवसायी अन्योलमा छन् । दसैँ सुरु भइसक्दा पनि बन्दीपुरमा पर्यटकको आगमन बढ्न नसकेको बन्दीपुर भ्रमण वर्ष, २०२५ का सचिवालय संयोजक एवं पर्यटन व्यवसायी वैश्वाबादुरु गुरुडको भनाइ छ ।

उहाँले भन्नुभयो, “दसैँ तिहार जस्ता पर्वमा बन्दीपुरको पर्यटनका लागि उपयुक्त समय हो । तर

यस वर्षको दसैँ तिहारका लागि बन्दीपुरको अवस्था जेनजीको प्रदर्शनपछि बदलिएको छ ।”

दसैँ तिहारमा अधिल्लो वर्ष उल्लेख्य मात्रामा पर्यटक आउने गरेपनि यस वर्ष भने भएको बुकिङ समेत रद्द हुन थालेको उहाँको भनाइ छ । उहाँले भन्नुभयो, “दसैँका लागि भएका बुकिङ रद्द हुन थालेका छन्, कोभिडस्चातू तझिरिदै गरेको पर्यटनमा फेरि अहिले आएर धक्का लागेको महसुप गरेका छौ ।” बन्दीपुर गाउँपालिकाले केही तिहारका कारण पनि पर्यटक आउन नसकेको हो कि भन्ने छ, अब हामी बन्दीपुर सुरक्षित छ भने सन्देशसहित पर्यटक ल्याउनेमा केन्द्रित हुन्नेछौ । उहाँले भन्नुभयो । अध्यक्ष थापाले आगामी विश्व पर्टन दिवसका दिन बन्दीपुर आउने पर्यटकलाई स्वागतको कार्यक्रम राखिएको छ । विसं २०८१ मा दुई लाख पर्यटकले तनहुँको पर्यटकीय नगरी बन्दीपुर भ्रमण गरेका थिए । त्यसमध्ये विदेशी पर्यटक ६० हजार र स्वदेशी पर्यटक एक लाख ५० हजार रहेको जनाइएको छ । यस वर्ष त्यसको दोब्बर पर्यटक भित्रयाउने लक्ष्य थियो ।

बन्दीपुरमा जापान, चीन, इटाली, स्पेन, नेदरल्याण्ड, प्रायस्त्रियो

पर्यटक स्वागत गर्न तयार छौ ।”

उहाँका अनुसार भद्रोला आन्दोलन सुरु हुन अघि एक हजारभन्दा बढी पर्यटक आइहेकामा पछिल्ला दिनमा मुस्कलले १०० पर्यटक पुगे गरेका छन् । “आन्दोलन पहिलो कारण हुनसक्छ, त्यसबाहेक सडकको अवस्थाका कारण पनि पर्यटक आउन नसकेको हो कि भन्ने छ, अब हामी बन्दीपुर सुरक्षित छ भने सन्देशसहित पर्यटक ल्याउनेमा केन्द्रित हुन्नेछौ । उहाँले भन्नुभयो । अध्यक्ष थापाले आगामी विश्व पर्टन दिवसका दिन बन्दीपुर आउने पर्यटकलाई स्वागतको कार्यक्रम राखिएको छ ।

खडगदेवी मन्दिर, थानीमाई मन्दिर, महालक्ष्मी मन्दिर, सिद्धगुफा मणि मुकुन्दसेन पैदलयात्रा (मिनी ग्रेटवाल), तीनथारा, भरनार पानीको फोहरा, टुँडिखेल, मणिमुकुन्द सेन दरबार, पदम पुस्तकालयलाई गाउँपालिकाले प्रमुख गन्तव्यको रूपमा सूचीकृत गरेको छ ।

भूतपुरे शैलीमा निर्माण गरिएको घरहरू, टुँडिखेल, थानीमाई, तीनथारा, रानीबन, रामकोट, सुनखरी, खडकदेवी मन्दिर, विन्ध्यवासिनी मन्दिर, महालक्ष्मी मन्दिर, सूचना केन्द्रलायतका स्थलहरू यहाँ आउने पर्यटकहरूको आकर्षणको केन्द्रविन्दु बन्ने गरेको छ ।

बन्दीपुरमा जापान, चीन, इटाली, स्पेन, नेदरल्याण्ड,

फ्रान्स, अमेरिका, जर्मनी, डेनमार्क, पाकिस्तान, अष्ट्रेलिया, बेलायत, आयरल्याण्ड, दक्षिण कोरिया, बेलजियम, थाइल्याण्ड, ताइवान, स्वीटजरल्याण्ड, मलेसिया, होल्याण्ड, पोर्चुगल, चेक रिपब्लिक, इरान, भारत, ग्रीस र अर्जेन्टिनाका पर्यटक आएको तथ्याङ्क छ ।

खडगदेवी मन्दिर, थानीमाई मन्दिर, महालक्ष्मी मन्दिर, सिद्धगुफा मणि मुकुन्दसेन पैदलयात्रा (मिनी ग्रेटवाल), तीनथारा, भरनार पानीको फोहरा, टुँडिखेल, मणिमुकुन्द सेन दरबार, पदम पुस्तकालयलाई गाउँपालिकाले प्रमुख गन्तव्यको रूपमा सूचीकृत गरेको छ ।

भूतपुरे शैलीमा निर्माण गरिएको घरहरू, टुँडिखेल, थानीमाई, तीनथारा, रानीबन, रामकोट, सुनखरी, खडकदेवी मन्दिर, विन्ध्यवासिनी मन्दिर, महालक्ष्मी मन्दिर, सूचना केन्द्रलायतका स्थलहरू यहाँ आउने पर्यटकहरूको आकर्षणको केन्द्रविन्दु बन्ने गरेको छ ।

बन्दीपुरमा जापान, चीन, इटाली, स्पेन, नेदरल्याण्ड,

मुख्यामै सुनसान म्याग्दीका पर्यटकीयस्थल

पोखरापत्र संचाददाता

दमौली, १० असोज

मुख्य यामै म्याग्दीका पर्यटकीय स्थल सुनसान भएका छन् । विगतका वर्षमा असोज-कात्तिक महिनामा पाहुआको स्वागत सकारामा व्यस्त हुने होटल र पर्यटन व्यवसायी यसपालि फुर्सीदिला भएका छन् ।

‘जेनजी पुस्ता’को आन्दोलन, राजधानी काठमाडौंसँग जोड्ने नारायणधाट-मुग्लिन र मुग्लिन-काठमाडौं सडकमा पहिरोका कारण यातायात सेवा अवरुद्ध हुँदा पर्यटन व्यवसाय प्रभावित भएको बेनीका होटल व्यवसायी राजन लामाले बताउन्नयो ।

“चाडपर्वको हुँदी, पदयात्रा र तीर्थयात्राको उपयुक्त समय भए पनि यसपालि पाहुआको आगमन २० वर्षयताकै कम भएको छ”, उहाँले भन्नुभयो, “होटल र पर्यटकीयस्थल सुनसान छ ।”

विगतका वर्षमा असोज लागेसँगै मुस्ताड जाने आउने पर्यटक र तीर्थयात्रीले बेनी, गलेश्वर, भुँड-तातोपानी, दानाका होटल भरिभराउ हुथे । घटस्थापनाअधिसोहशाद्वारा मुस्ताडको कागबेनीमा पितृ तर्पण दिने र मुक्तिनाथ दर्शनका

लागि नेपाल तथा भारतबाट आएका तीर्थयात्रीको पुँझो लाग्दथ्यो । सोहशाद्वारको समयमा पनि यसपालि कागबेनी र मुक्तिनाथमा तीर्थयात्राका लागि आउनेहरूको सदृश्या न्यून भएको छ । विश्वप्रसिद्ध अन्पूर्ण चत्रीय पदमार्गको प्रमुख गतव्य घोडेपानी-पुर्नामी सडकमा दसैँ तिहारको आउने पर्यटकको शरदयाममा यहाँ तीन सय जनाको हाराहारीमा विदेशी र त्यतिकै सदृश्यामा स्वदेशी पर्यटक उपचारस्थलका रूपमा परिचित छ ।

भुँड-तातोपानी बेनी-जोमसोम सडक भएर मुस्ताड आवतजावत गर्ने पर्यटकका लागि थकाइ मेटाउने थलो हो । भुँड-तातोपानीका होटल व्यवसायी अमृतमान शेरचनले पर्यटक आगमन नहुँदा वैकल्पिक पेसाको खोजिमा लाग्नुपर्ने अवस्था आएको बताउन्नयो ।

“मेरो होटलमा बास बस्न आउने भेनेका ३६ वटा विदेशी पर्यटकको सम्मुल्ले देशको असहज अवस्थालाई कारण देखाएर बुकिङ रह गरेका छन्”, उहाँले भन्नुभयो, “विदेशी पर्यटक आगमन फाट्फुट्टामा भएका स्थानीय होटल व्यवसायी डमबहादुर पुनर्नेत्र बताउन्नयो ।

विगतको तीर्थयात्राको उपचारस्थलमा यहाँ तीन सय जनाको हाराहारीमा विदेशी र त्यतिकै सदृश्यामा स्वदेशी पर्यटक उपचारस्थलका रूपमा परिचित छ ।

कारण आन्तरिक पर्यटकलाई समस्या भएको छ । बेनी नगरपालिका-४ मा रहेको सिइगा तातोपानी र अन्पूर्ण गाउँपालिका-२ मा रहेको भुरुड तातोपानी कुण्ड पनि सुनसान छ ।

जिमिनमुनिबाट ५० डिग्री सेल्सियस तातोपानीमा निस्कने तातोपानी सडकलन गरिएको सिइगा तातोपानी कुण्ड प्राकृतिक उपचारस्थलका रूपमा परिचित छ ।

भुरुड-तातोपानी बेनी-जोमसोम सडक भएर मुस्ताड आवतजावत गर्ने पर्यटकका लागि थकाइ मेटाउने थलो हो । भुरुड-तातोपानीका होटल व्यवसायी अमृतमान शेरचनले पर्यटक आगमन नहुँदा वैकल्पिक पेसाको खोजिमा लाग्नुपर्ने अवस्था आएको बताउन्नयो ।

विदेशी पर्यटक आगमन निराशामा भएको छ ।

‘माटोले घर पोते चलन हरायो, आन्दानी गुम्यो’

निसीखोला गाउँपालिका-४ की ६७ वर्षीया जेठी विकले रातोमाटो बिक्री गरेर दसैँ खर्च जोहो गर्न थालेको करिब २० वर्ष भयो ।

ग्रामीण क्षेत्रका घरमा रातोमाटो र सेतो कमेरोमाटोले पोत्ने हुँदा विकले रातोमाटो लगाउन थालेको बिक्री गरेर दसैँ खर्च जोहो गर्न समस्या भएको छ । दसैँ आन्दानी गुम्यो आउने विकले रातोमाटोले रातोमाटो लगाउन थालेको बिक्री गरेर दसैँ खर्च जोहो गर्न समस्या भएको छ ।

“एक दशकअधिसम्म दसैँका बेला करिब १०० घरमा माटो युचाउने गरेको थिए, हाल १५ घरमा पनि माटोको माग हुँदैन । हिजोआज घरमा सिमेन्ट लगाएपछि माटो र कमेरो प्रयोगमा आउन छोडेको छ”, विकले भन्नुभयो, “जमाना फेरिए, गाउँका घरमा पनि धेरेले समस्या भएको छ । दसैँ आन्दानी गुम्यो आउने विकले रातोमाटोले रातोमाटो लगाउन थालेको बिक्री गरेर दसैँ खर्च जोहो गर्न समस्या भएको छ ।

हाल इनमेले र अरु रड लगाउन थालेको छ । पहिले एकैदिनमा रु सात सयसम्म पनि कमाई हुन्थ्यो, हाल पाँच दिनमा पनि कमाई हुन्थ्यो । हिजोआज घरमा पनि सात सय हुँदैन ।” स्थानीय कलीकुमारी स